

ve Ehrimen'i şeytan diye gördüklerini belirtir (*Tebşîratü'l-ʿavvâm*, s. 13). Benzer şekilde *Luğatnâme* yazarı Dihhudâ da yezdân kelimesini tekil kabul ederek İslâm öncesi İran'da kendisinden sadece iyinin sâdır olduğu yaratıcıyı tanımlamada kullanıldığını yazar (XXVIII, 177). Mecûsî teolojisinde aslında çoğul olan yezdân kelimesi erken dönem İslâmî eserlerde özellikle Ahura Mazda'yı nitelendirilmede kullanılmıştır. Bu durum, Mecûsîler'in İslâm coğrafyasında zimmî statüsünde yaşamak için kendilerini tek tanrı olarak takdim etmeleriyle bağlantılı görülmektedir. İleri dönemlerde de yezdân kavramı tek tanrıyı ifade eder tarzda İslâmî edebiyatta yer almıştır (Firdevsî, I, 66; Hâfız-ı Şîrâzî, s. 528).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ʿulûm*, Kahire 1342/1923, s. 26; Firdevsî, *Şâhnâme* (nşr. Azîzullah Cüveynî), Tahran 1377 hş., I, 66; Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usûl'l-ḥamse*, s. 274-275, 277; Ebû'l-Meâli, *Beyânü'l-edyan* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1375 hş., s. 31-32; Şehristânî, *el-Milel ve'n-nihâl* (nşr. Abdülemîr Ali Mühennâ – Ali Hasan Fâûr), Kahire 1994, s. 274-279; Hâfız-ı Şîrâzî, *Dîvân* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahran 1374 hş., s. 528; E. B. Dhabbar, *Persian Rivayats of Hormazyar and Framaz and Other*, Bombay 1932, s. 443-448; Behramgore Anklesaria, *Zand-Ākâsih: Iranian or Greater Bundahishn*, Bombay 1956, s. 10-11, 54-59; I. Gershevitch, "Die Sonne das Beste", *Mithraic Studies* (ed. J. Hinnells), Manchester 1975, I, 69-71; M. Boyce, *A History of Zoroastrianism*, Leiden 1975, I, 194-197; a.mlf., *A Reader in Manichaeism Middle Persian and Parthian*, Leiden 1978, s. 8-10; a.mlf., "Ameša Spenta", *EI*, I, 933-936; Aturpat-i Emetan, *The Wisdom of Sasanian Sages, Denkard VI* (trc. Shaul Shaked), Boulder 1979, s. 2-3, 12-13, 38-39; *An Introduction to Ancient Iranian Religion: Readings from the Avesta and Achaemenid Inscriptions* (trc. ve ed. W. Malandra), Minneapolis 1983, s. 51-76; Murtazâ Dâi Hasenî Râzî, *Tebşîratü'l-ʿavvâm fi ma'rifeti ma'kâlâti'l-enâm* (nşr. Abbas İkbâl), Tahran 1364 hş., s. 13-18; İhsan Behrâmî, *Ferheng-i Vâjehâ-yi Avestâ* (haz. Ferîdun Cüneydî), Tahran 1369 hş., III, 1157; Cihangir Uşîdarî, *Dânişnâme-i Mazdeyesnâ*, Tahran 1371 hş., s. 507; Celîl Düsthâh, *Avestâ*, Tahran 1371 hş., I, 95-196, 271-280, 354; Mustafa Hüseyin Deştî, *Ma'ârif ve Ma'ârif: Dâ'iretü'l-Ma'ârifi Câmî'î İslâmî*, Tahran 1379 hş., X, 586; Hâşim Râzî, *Zertûşt ve Ta'lim-i Ū*, Tahran 1386 hş., s. 111-112; Jâle Âmuzigâr – Ahmed Tefazzülî, *Kitâb-ı Penjûm-i Dinkerd*, Tahran 1386 hş., s. 102-109; İbrâhîm Pürdâvûd, *Avestâ: Gatha*, Tahran 1387 hş., s. 84-85; Touraj Daryae, "Lekabî Pehlûyi Çehr ez Yezdân ve Şehinşâh-i Sâsânî", *Nâme-i Ferhengistan*, sy. 16, Tahran 1379 hş., s. 28-32; J. Choksy – F. Kotwal, "Praise and Piety: Niyayishns and Yashts in the History of Zoroastrian Praxis", *BSOAS*, LXVIII/2 (2005), s. 216-218; Dihhudâ, *Luğatnâme*, XXVIII, 177.

MEHMET ALICI

YEZİD İ (يزيد)

Ebû Hâlid Yezîd b. Muâviye
b. Ebî Süfyan el-Kureşî el-Ümevî
(ö. 64/683)

Emevî halifesi (680-683).

26 (647) veya 27 (648) yılında Dimaşk'ta doğdu. Annesi Yemen asıllı Kelb kabilesinden Meysûn bint Bahdel'dir. Babası Muâviye, oğlunun çöl ortamında yetişmesini sağlamak amacıyla onu annesiyle birlikte Kelb kabilesinin yaşadığı Tedmür civarındaki bâdiyeye gönderdi. Yezîd burada bedevî hayatının şartlarına göre büyüdü. Ata binme ve silâh kullanmada maharet kazandı, fasih Arapça'yı öğrendi. Bu arada içki ve eğlence dünyasını tanıdı. Yarış atları ve av köpekleri edindi, şiiirle meşgul oldu. Muâviye oğlunu Dimaşk'a getirtikten sonra eğitimiyle yakından ilgilendi, onun için nesep âlimi Dağfel b. Hanzale gibi özel hocalar tuttu. Ancak Yezîd'in çölde edindiği kötü alışkanlıklarını sürdürmesi, bilhassa oyun ve eğlenceye düşkünlüğü halk tarafından yadırgandı ve eleştirilmesine yol açtı.

Halifeliği kabile asabiyetine dayanan bir mücadele sonunda elde eden Muâviye 50 (670) yılında, müslümanların hilâfet meselesi yüzünden yeni bir iç savaşa sürüklenmesini engellemeyi gerekçe göstererek vefatının ardından yerine geçmesi için oğlu Yezîd'i veliaht tayin etmeye karar verdi ve bu niyetini valilerine bildirdi. Basra Valisi Ziyâd b. Ebîh'in bazı uyarıları dolayısıyla veliahtlık işini Ziyâd'ın ölümüne kadar (53/673) erteledi. Bu arada Yezîd'i halk arasında oluşan tepkiyi bertaraf etmek ve onu veliahtlığa hazırlamak amacıyla önemli görevlere getirdi. 49 veya 50 (669 veya 670) yılında gerçekleştirilen, ashabın ileri gelenlerinden bazıların katıldığı ilk İstanbul kuşatmasında oğlunu komutan, 51 (671) yılında da hac emiri tayin etti. Yezîd, ikinci görevi esnasında Hicaz halkına bol miktarda bağışlarda bulunup onların gönüllerini kazanmaya çalıştı. Ziyâd b. Ebîh'in vefatından sonra veliahtlık meselesini tekrar gündeme getiren Muâviye kabile liderleri üzerindeki hâkimiyeti sayesinde hedefine ulaşmakta fazla zorlanmadı. Ancak Medine'de Hz. Hüseyin, Abdullah b. Zübeyr ve Abdullah b. Ömer gibi sahâbilerden bir grup, bu uygulamanın hilâfeti saltanata çevirmek olduğunu söyleyip kendisine şiddetle karşı çıktı. Bunun üzerine Muâviye bizzat Hicaz'a

gitmesine rağmen onları ikna edemeyince bazı tarihçilerin ihtiyatla karşıladığı bir rivayete göre kendilerinden tehditle biat aldıktan sonra Dimaşk'a döndü. Ardından Mekke ve Medine halkı da Yezîd'in veliahtlığını kabul etti.

Muâviye vefat edince Yezîd Dimaşk'ta halife olarak biat aldı (Receb 60 / Nisan 680). Medine dışındaki şehirlerde de ona biat edildi. Veliaht tayin edilmesine karşı çıkan Medinenli grubun halifeliğine de karşı çıkmasından endişe eden Yezîd, Medine valisine haber göndererek babasının ölümü duyulmadan muhalif grubun biatını almasını emretti. Ancak valinin kendilerini çağırmasından Muâviye'nin öldüğünü anlayan Abdullah b. Zübeyr ile Hz. Hüseyin o gece yola çıkıp Mekke'ye gittiler ve Yezîd aleyhindeki faaliyetlerini Mekke'de sürdürdüler. Hz. Hüseyin'in Kûfe'deki taraftarları kendisine mektup yazarak Kûfe'ye gelip başlarına geçmesini istediler. Bu hareketi organize etmesi için Hüseyin'in Kûfe'ye gönderdiği Müslim b. Akil şehirde onun adına biat almaya başladı. Ancak durumu öğrenen Yezîd, Kûfe valiliğine Ubeydullah b. Ziyâd'ı tayin etti ve Müslim yakalanıp öldürüldü. Hz. Hüseyin, Müslim'in kendisini Kûfe'ye davet eden mektubunu alınca hemen yola çıkmıştı. Müslim ve taraftarlarının başına gelenleri ancak Kâdisiye'ye yaklaştığı sırada öğrendi. Daha sonra Kerbelâ'da Emevî ordusu tarafından kuşatıldı ve Yezîd'e biat etmesi istendi. Hz. Hüseyin bunu kabul etmeyince 10 Muharrem 61 (10 Ekim 680) tarihinde beraberindekilerden yetmiş iki kişiyle birlikte feci şekilde öldürüldü. Yezîd'in, Hz. Hüseyin'in kendisine getirilen kesik başını görünce buna üzülmediği rivayet edilirse de bu üzüntüsündeki samimiyeti şüphelidir. Bununla birlikte Hz. Hüseyin'in hayatla kalan yakınlarına iyi muamelede bulundu ve onları Medine'ye gönderdi. Kerbelâ Vak'ası, Yezîd'in ismine silinmez bir leke sürmüştür. Bu olayın ardından Abdullah b. Zübeyr, Yezîd'e karşı oluşan muhalefetin tek lideri haline geldi ve Mekke'de gizlice biat almaya başladı, Yezîd'in gönderdiği orduyu da Mekke yakınlarında yenilgiye uğrattı (61/681).

Yezîd, aleyhindeki olumsuz havayı bertaraf etmek için Medine ileri gelenlerinden bir heyeti Dimaşk'a davet etti. Heyet mensuplarına ikramda bulunarak bol miktarda bahşış ve hediye verdi. Ancak heyettekiler, sefahate düşen ve halifeliğe yakışmayan işler yapan Yezîd'in durumunu yakından görünce büyük rahatsızlık duydular. Bunlar Medine'ye dönünce Yezîd'in

YEZİDİ

oyun ve eğlenceye daldığını, haramlara bu-
laştığını anlatarak isyanı gündeme getir-
diler. Bu durum Medine'de büyük bir in-
fiiale yol açtı. Medine'de başlayan muha-
lefetin dinî yönü yanında Muâviye döne-
mine kadar uzanan ekonomik boyutu da
vardı. Medine'deki gelişmeleri haber alan
Yezîd vali aracılığıyla halkı tehdit eden bir
mektup gönderdi. Ancak mektubun hal-
kın öfkelerini daha da arttırdığını öğrenin-
ce onlarla uzlaşmak için ensardan Nu'mân
b. Beşîr'i bazı tekliflerle Medine'ye yolla-
dı. Bu teklifleri reddeden Medineliler en-
sardan Abdullah b. Hanzale'ye biat ettiler.
Ardından 1000 kişilik Benî Ümeyye men-
subuyla müttefiklerini Mervân b. Hakem'in
mâlikânesinde kuşatma altına aldılar. Mer-
vân'ın yardım çağrısı üzerine Yezîd, Hi-
caz'a bir ordu göndermeye karar verdi;
ordunun asıl hedefi Abdullah b. Zübeyr
idi, fakat önce Medine'deki isyan bastır-
ılacaktı. Müslim b. Ukbe kumandasında
12.000 kişilik bu kuvvet Medine'ye ha-
reket etti. Bunu haber alan Medineliler,
Mervân'ın evinde gözetim altında tuttuk-
ları kimseleri kendileri hakkında bilgi sız-
dırmayacaklarına dair yemin ettirdikten
sonra şehirden çıkardılar. Dimaşk'a doğ-
ru giden grup Vâdilkurâ'da Dimaşk'tan
gelen orduyla karşılaştı, bir kısmı yoluna
devam ederken aralarında Mervân ve oğ-
lu Abdümelik'in de bulunduğu bazı kişi-
ler orduya katıldı. Müslim, Abdümelik'in
tavsiyesiyle şehre doğudan girdi ve Har-
retüvâkım'da karargâh kurdu. Medineliler,
Hendek Gazvesi'nde açılmış olan hen-
dekleri derinleştirip yeni hendekler kazdı-
lar, çevrelerine okular yerleştirerek şeh-
rin etrafını emniyete aldılar.

Müslim b. Ukbe, Medineliler'e teslim ol-
maları için üç gün süre tanıdı; ayrıca eko-
nomik sıkıntılarını giderecek bazı teklifler-
de bulundu. Olumlu cevap alamayınca sal-
dırya geçti. Başlangıçta kuvvetli bir dire-
nişle karşılaştıysa da Benî Hârise liderle-
riyle anlaşıp onların savunduğu bölgeden
şehre girmeyi başardı ve kısa sürede şeh-
re hâkim oldu (27 Zilhicce 63 / 27 Ağus-
tos 683). Eski kaynakların bir kısmında
şehrin üç gün boyunca yağmalanmasına
izin verildiği, halkın canına ve malına kas-
tedildiği, tecavüzlerde bulunulduğu kay-
dedilir (bk. HARRE SAVAŞI). İsyani bastır-
dıktan sonra Medineliler'in Yezîd'e olan
biatını yenileyen Müslim b. Ukbe, Abdul-
lah b. Zübeyr'in üzerine gitmek için Mek-
ke'ye yöneldi. Ancak yolda Müşellel mev-
kiinde hastalandı; kumandanlığı Yezîd'in
daha önce verdiği emir gereğince Husayn
b. Nümeyr'e devrettikten sonra öldü. Hu-

sayn, Mekke önlerine varıp şehri kuşattı.
Yezîd'in ölüm haberi Mekke'ye ulaşınca
kadar altmış dört gün boyunca kuşatma-
yı sürdürdü. Kerbelâ ve Harre vakalarının
ardından Mekke'nin kuşatılması Yezîd'e
duyulan düşmanlık ve nefreti daha da şid-
detlendirdi.

Yezîd zamanında Kuzey Afrika dışın-
daki bölgelerde fetihler durdu. Bizans üze-
rine düzenlenen yaz ve kış seferlerine ara
verildiği gibi Kıbrıs ve Rodos adalarındaki
müslümanlar da tahliye edilmişti (Belâ-
zürî, *Fütûh*, s. 219, 338). Kuzey Afrika'da
62 (681-82) yılında Yezîd tarafından yeni-
den İfrîkiye valiliğine tayin edilen Ukbe b.
Nâfi'nin Sûsülednâ ve Sûsülaksâ bölgeleri-
ni fethiyle elde edilen başarılar kısa bir sü-
re sonra bir felâkete dönüştü. Ukbe, Kü-
seyle ve müttefiki olan Rumlar tarafından
pusuya düşürülerek 300 askeriyile birlikte
öldürüldü. Bunun üzerine İfrîkiye'nin mer-
kezi Kayrevan'daki İslâm ordusu Berka'-
ya çekilmek zorunda kalırken Küseyle ku-
mandasındaki Berberîler Kayrevan'a gir-
di (64/683).

Üç yıl altı ay halifelik yapan Yezîd, Dimaşk
yakınlarındaki Huvvârîn'de öldü ve Dimaşk'ta
Bâbüssağir Mezarlığı'na defnedildi (14
Rebiülevvel 64 / 10 Kasım 683). İri yapılı,
av meraklısı, cesur ve oldukça cömert olan
Yezîd idarî alanda babası Muâviye'nin poli-
tikalarını devam ettirmiştir. Babasının
valilerini ve diğer devlet adamlarını yerle-
rinde bırakmış, onlara geniş yetkiler ver-
miştir. Kendisi zamanının çoğunu şair ve
mûsikîşinaslarla bir arada oyun ve eğlen-
ce meclislerinde geçirmiştir. İçki için ilk
halife olması dolayısıyla "el-humûr" (sar-
hoş) lakabıyla anılan Yezîd kendi döneminde
gerçekleşen ve etkileri günümüze ka-
dar gelen Kerbelâ Vak'ası, Harre Savaşı ve
Mekke kuşatması gibi icraatları yüzün-
den müslümanların hâfızasında İslâm tari-
hinin en kötü isimlerinden biri olarak yer
etmiş, bu sebeple tekfir edilip lânetlene-
bileceğini söyleyenler olmuştur.

Ziraatla ilgilenip bilhassa Dimaşk civar-
ında kanallar açtığı ve tarımın geliş-
mesine katkı sağladığı için I. Yezîd'e "el-
mühendis" lakabı da verilmiş, Dimaşk'taki
Beradâ nehrinden su getirttiği kanal
onun adıyla (Nehrü Yezîd) anılmıştır. Fe-
sahat ve belâgat sahibi olup aynı zaman-
da güçlü bir şairdir: İslâm tarihinde ilk hü-
kümdar şair olarak tanınır. Merzûbânî ta-
rafından derlenip bir divanda toplanan şi-
irlerine daha sonra başkalarına ait şiirler
de ilâve edilmiştir. Selâhaddin el-Münec-
cid kaynaklarda yer alan şiirlerini bir ki-

tap halinde yayımlamıştır (*Şîru Yezîd b.
Mu'âviye*, Beyrut 1982). I. Yezîd'in hima-
ye ettiği Ahtal, Miskin ed-Dârimî, Râi en-
Nümeyrî, Mütevekkil el-Leysi ve Abdullah
b. Zübeyr el-Esedî onun hakkında şiirler
yazmıştır. İbn Tolun, önceki âlimlerin Ye-
zîd b. Muâviye hakkındaki görüşlerini *Kay-
dü's-şerîd min ahbârî Yezîd* adlı esere-
rinde toplamış, Takyyüddin İbn Teymiyye
de *Su'âl fi Yezîd b. Mu'âviye* adıyla
bir risâle yazmıştır. Kaynaklarda Ebû Ab-
dullah Muhammed b. Abbas el-Yezîdî ve
Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin *Ah-
bârü Yezîd b. Mu'âviye*, Abdülmugis b.
Züheyr el-Harbî el-Bağdâdî'nin *Fezâ'ilü
Yezîd b. Mu'âviye* adlı kitapları zikredil-
mektedir. Ünal Kılıç I. Yezîd ve dönemiyle
ilgili bir doktora hazırlamıştır (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 214-237;
Ezrakî, *Ahbârü Mekke* (Wüstenfeld), I, 110-111,
130, 138-139; *el-İmâme ve's-siyâse*, I, 12-13, 23-
24, 28, 46-48, 140, 142; Belâzürî, *Ensâb* (Zek-
kâr), V, 57, 88-89, 93-94, 118, 188-190, 295,
299-303, 313-375; a.m.f., *Fütûh* (Fayda), s. 219,
338, ayrıca bk. İndeks; Dineverî, *el-Ahbârü't-ti-
vâl*, s. 226-227, 231, 263, 268; Ya'kûbî, *Târîh*, I-II,
tür.yer.; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), IV, 250; V, 232,
301-307, 322-323, 338-501; ayrıca bk. İndeks;
İbn Abdürrabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, IV, 332-338;
Mes'ûdî, *et-Tenbîh*, s. 278-280, 303; a.m.f., *Mü-
rûcü'z-zeheb* (Abdülhamîd), I-IV, tür.yer.; Ebû'l-
Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (nşr. Abdülelîmîr Ali
Mühennâ – Semîr Câbir), Beyrut 1415/1995, bk.
İndeks; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazâm* (Atâ), V, 320-
324; VI, 13-15; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil* (Ebû'l-Fidâ
Abdullah el-Kâdî), Beyrut 1987, III, 314, 349-
355, 377-467; ayrıca bk. İndeks; İbn Teymiyye,
Mecmû'u fetâvâ, IV, 47, 483-487, 490, 510; Ze-
hebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 35-40; Şemseddin
İbn Tolun, *Kaydü's-şerîd min ahbârî Yezîd* (nşr.
M. Zeynühhüm M. Azeb), Kahire 1406/1986; H.
Lammens, *Le califat de Yazid ler*, Beyrouth 1921;
J. Wellhausen, *Arap Devleti ve Sukutu* (trc. Fik-
ret İşıltan), Ankara 1963, s. 53, 60, 66-79; Ne-
bîh Âkil, *Hilâfetü benî Ümeyye*, Beyrut 1394/
1975, s. 84, 93-94, 98, 101-112, 114-115; Ceb-
râil Süleyman Cebbûr, *el-Mülûkû's-şu'arâ*, Bey-
rut 1401/1981, I, 25-47; Selâhaddin el-Münec-
cid, *Şîru Yezîd b. Mu'âviye*, Beyrut 1982; İrfan
Aycan, *Saltanata Giden Yolda Muâviye Bin Ebî
Süfyân*, Ankara 1990; Hezzâ b. İd eş-Şemrî,
Yezîd b. Mu'âviye: el-Halîfetü'l-müfterâ 'aleyh, Ri-
yad 1993; Feryâl bint Abdullah, *Şüretü Yezîd b.
Mu'âviye fi'r-rivâyeti'l-edebîyye*, Riyad 1995;
Hamdî Şâhin, *ed-Devletü'l-Ümeviyye el-müfterâ
'aleyhâ*, Kahire 2001, s. 278-352; Ünal Kılıç, *Tar-
tışmaların Odağındaki Halife Yezîd b. Muavi-
ye*, İstanbul 2001; Muhammed b. Abdülhâdî b.
Rezzân eş-Şeybânî, *Mevâkıfü'l-mu'âraza fi hilâ-
feti Yezîd b. Mu'âviye*, Mekke, ts. (Dârü'l-Beyâ-
rak); Adnan Demircan, "İbn Teymiyye'ye Göre Ye-
zîd b. Muâviye'nin Durumu", *Harran Üniver-
sitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II, Şanlıurfa 1996,
s. 129-147; Hakkı Dursun Yıldız, "Yezîd b. Muâ-
viye", *İA*, XIII, 411-413; G. R. Hawting, "Yazid (I)
b. Mu'âviya", *El²* (İng.), XI, 309-311.